

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ

FOREIGN EXPERIENCE IN MANAGING
ECONOMIC PROCESSES

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.03.003>

УДК 336.7-048.38(520):94(100)“1939/1945”

JEL: E20, E40, E61, F35, G28, G38, N15, N25, N45, O53

І.С. ПІЛЯЄВ, д-р політ. наук, канд. екон. наук, проф.,
провідний науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: igor.piliaiev@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7509-3158>

РОЛЬ БАНКІВ У ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЯПОНІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Досліджено структурно-функціональну роль банківської системи Японії у забезпеченні успіху повоєнної відбудови національної економіки й створенні системних передумов для «японського економічного дива». Розкрито механізми синергетичної взаємодії інституційно-фінансових інструментів державної політики і конфуціанських комунітарно-ціннісних мотивацій населення в направленні обмежених фінансових ресурсів у пріоритетні галузі виробництва на цілі інноваційного економічного зростання.

Ключові слова: повоєнна відбудова економіки; банківська система Японії; стратегічні банки; конфуціанські цінності; кейрецу; «план Доджа»; пріоритезація виробництва.

Японія має унікальний досвід успішної повоєнної реконструкції національної економіки, здійсненої лише за одне післявоєнне десятиліття. Японська практика запровадження й залучення банківських механізмів фінансування відбудови національної економіки після Другої світової війни набула особливої актуальності в контексті стратегування і пошу-

Ц и т у в а н н я: Піляєв, І. (2024). Роль банків у економічному відновленні Японії після Другої світової війни. *Економіка України*. 67. 3(748). 03-18. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.03.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ку найбільш ефективних механізмів повоєнного відновлення економіки України, що зазнала величезних збитків унаслідок повномасштабного російського вторгнення.

На послідовний раціоналізм стратегії повоєнної економічної відбудови Японії, на спроможність повоєнної національної еліти органічно інтегрувати конфуціанський світогляд з управлінським, економічним, науково-технологічним, освітнім і політико-інституційним досвідом Заходу, на високий рівень ефективності державного стратегування і регулювання соціально-економічного поступу, що їх досягла Японія в економічній, зокрема фінансово-банківській, сфері, вказували Ф. Фукуяма (Fukuyama, 1995), К. Сугіхара (Sugihara, 2003), Е. Сакакібара і Ю. Ногучі (Sakakibara, Noguchi, 1988), М. Морішіма (Morishima, 1988), К. Оно (Ohno, 2006), Р. Такахаші (Takahashi, 2022) та інші.

Грунтовний аналіз геополітичного, макроекономічного, соціального контексту, концептуальних, політичних та інституційно-правових чинників, механізмів, впливів і наслідків повоєнного відновлення й розвитку банківської системи Японії міститься у фундаментальних працях Дж. Аллена (Allen, 1958), Т. Учїно (Uchino, 1983), Т. Хоші й А. Каш'япа (Hoshi, Kashyap, 2004). Окремі аспекти японського досвіду повоєнного відновлення банківської системи у своїх працях розглядали українські науковці С. Іванов (2019), О. Бородіна і В. Ляшенко (2022). Проте вони зосереджувалися в основному на макроекономічних, інституційних і ресурсних факторах, обходячи увагою ціннісно-мотиваційні чинники успіху повоєнного відновлення японської економіки, зокрема її банківської системи, а відтак — і синергетичний ефект від їх взаємодії у ході повоєнних реформ. Така недооцінка ціннісно-мотиваційної складової може призводити й до недооцінки справжніх рушійних сил економічної відбудови. Наприклад, С. Іванов (2019, с. 84), на нашу думку, необґрунтовано виключає зростання доходів населення з основних чинників відновлення і розвитку Японії після завершення Другої світової війни. Натомість, як буде показано далі, конфуціанські комунітарно-солідаристські цінності відіграли визначну роль у ефективному стратегуванні національної економічної реконструкції, направленні через банківський сектор грошової емісії і заощаджень населення в пріоритетні, експортоорієнтовані галузі важкої промисловості порівняно з цілями відновлення довоєнного рівня поточного споживання. У цьому контексті слід погодитися, що важливою характеристикою економічної системи є її інституційна спроможність, тобто кількість змістовних норм, які суб'єкт може засвоїти, не порушуючи своєї ідентичності (Bartelme, Costinot, Donaldson et al., 2021).

Отже, **мета статті** — здійснити комплексний аналіз ролі банків у економічному відновленні Японії, визначити ключові фактори, суб'єктів та інституціонально-фінансові інструменти, які забезпечили успіх даного процесу, в контексті потреб залучення потенціалу банківського сектору для повоєнної реконструкції економіки України.

Для цього в дослідженні на міждисциплінарній основі застосовано емпірико-історичний, структурно-функціональний, компаративно-аналітичний методи, використано інструментарій політичної економії, інституціональної економіки і теорії модернізації.

Повоєнна економічна історія Японії розпочалася 15 серпня 1945 р. з оголошення імператором Хірохіто капітуляції Японської імперії у Другій світовій війні, що де-юре було підтверджено актом про капітуляцію 2 вересня 1945 р. До набуття 28 квітня 1952 р. чинності Сан-Франциським мирним договором від 7 вересня 1951 р., який де-юре поновив суверенітет країни, функції верховної влади в Японії виконував американський головнокомандувач союзними окупаційними силами (у 1945—1951 рр. — генерал Д. Макартур) з його головною штаб-квартирою, до складу якої входило декілька тисяч американських держслужбовців і експертів. Фактично американська окупація під командуванням генерала Д. Макартура здійснила в Японії мирну революцію, запровадивши громадянські права, загальне виборче право і парламентський уряд, реформувавши освіту, здійснивши емансипацію жінок, заохотивши масове створення профспілок і дієвий захист прав найманих працівників¹.

Під патронатом США було здійснено аграрну реформу, яка практично скасувала поміщицьке землеволодіння і перетворила селян-орендарів на фермерів — власників землі², та інституційну реформу великої індустрії. Остання передбачала перетворення промислово-фінансових, переважно вертикальних, монополістичних конгломератів (дзайбацу), якими володіли й управляли просякнуті мілітаристським духом аристократичні родові клани, на функціонуючі за кластерним принципом великі капіталістичні корпорації (кейрецу), керовані професійним менеджментом, контрольовані дієвими профспілками й мотивовані на ефективне використання конкурентних ринкових переваг (Addicott, 2017). Однією з найпомітніших характеристик повоєнної японської промислової структури стало те, що багато японських недержавних компаній, включаючи п'ятірку найбільших кейрецу з довгою історією (Mitsubishi, Mitsu, Sumitomo, Fuyo, Sanwa), забезпечили стабільну ділову продуктивність за рахунок обміну ризиками всередині мереж взаємопов'язаних афілійованих фірм, торговельних партнерів і основних банків, що дозволило уникати

¹ Трудову реформу (грудень 1945 р. — вересень 1947 р.) було швидко й ефективно здійснено шляхом прийняття та імплементації трьох базових законів у сфері охорони праці й трудових відносин за зразком американського трудового законодавства. Зокрема, лише за три місяці після ухвалення закону про профспілки (І квартал 1946 р.) кількість членів профспілок у Японії зросла з 380 тис. до 3 млн, а до кінця 1948 р. сягнула 6,7 млн (Uchino, 1983, p. 21).

² У результаті реалізації урядової програми аграрної реформи, що передбачала примусовий викуп поміщицьких земель та їх продаж на умовах тривалої розстрочки селянам-орендарям, до 1950 р. 89 % сільськогосподарських земель уже перебувало у власності селян і лише 11 % — продовжували обробляти орендарі (Clayton, 1985, p. 183—192).

тиску з боку ринків капіталу через перехресне володіння пакетами акцій і фінансування афілійованих компаній (Hoshi, Kashyap, 2004). На відміну від американських фірм, кейрецу при фінансуванні своїх науково-дослідних і виробничо-інвестиційних проєктів набагато менше залежать від коливань на фондових ринках, оскільки японська фінансова система покладається на банківське фінансування, а не на фінансування з ринків капіталу (Hoshi, Kashyap, 2004). При цьому банківські кредити є ключовим аспектом довгострокових відносин між банком та його клієнтом, оскільки банк, у разі фінансової скрути, може перевірити рахунки фірми в обмін на підтримку.

Окреслені реформи, по суті, здійснили економічну демократизацію Японії і сприяли звільненню трудової енергії мас у справі повоєнної відбудови й модернізації країни. Вони істотно змінили успадковану з давніх-давен традиційну сімейну систему Японії з її незаперечною ієрархічністю і уявленням про японську націю як про патріархальну сім'ю на чолі з імператором. Проте ці реформи суттєво не торкнулися квазісімейної системи, що в модернізованій формі існувала в бізнес-організаціях і державній бюрократії. Натомість ця квазісімейна система зміцнилася в наступні роки шляхом інтеграції у єдину систему трудової етики створених за американським зразком масових профспілок на підприємствах і заснованих на конфуціанських цінностях систем довічного (пожиттєвого) наймання і заохочувальних виплат за вислугою років³. У результаті бізнес-корпорації, особливо великі — як уцілілий і посилений механізм квазісімейного контролю й заохочення роботи з найвищою віддачею, стали двигуном економічного відновлення і зростання в майбутньому.

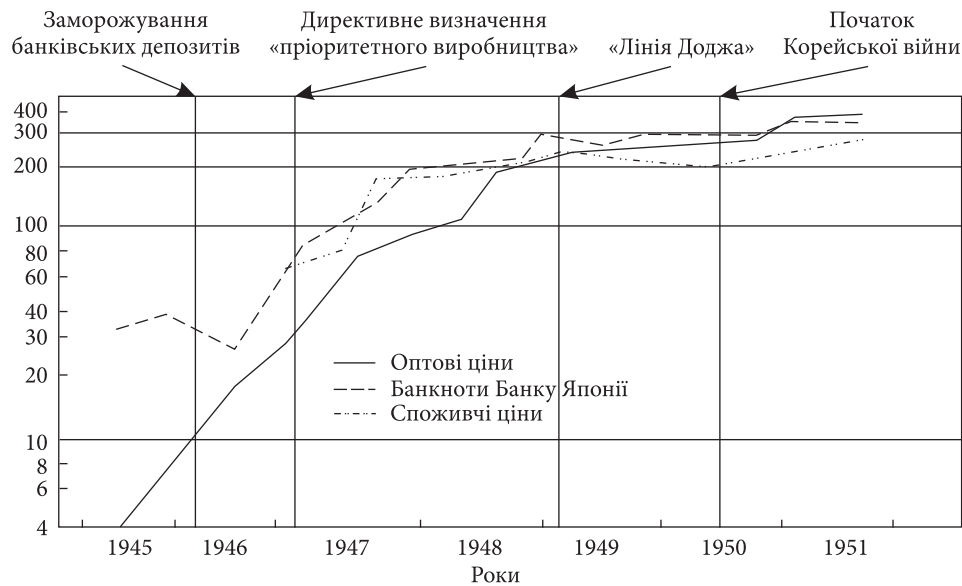
Фактором, який вирішальною мірою зумовив збереження економічної структури воєнного часу, було те, що Верховний головнокомандувач союзних сил у Японії генерал Д. Макартур обрав непряме правління через японську адміністративну машину замість прямого військового правління, як сталося в Німеччині. Це сформувало значно ширші можливості національного уряду у сфері економічної і фінансової політики до повного поновлення суверенітету Японії у квітні 1952 р.

Слід зазначити, що в підготовленій Спеціальною дослідницькою комісією МЗС Японії⁴ доповіді «Основні проблеми реконструкції японської економіки» (вересень 1946 р.), яка згодом стала програмною основою урядового курсу економічної відбудови країни, домінували питання реального сектору економіки, тоді як монетарні й податково-бюджетні проблеми обговорювалися відносно поверхнево (Okita, 1946).

У 1946 фінансовому році реальний ВНД Японії дорівнював 62 % від середнього рівня в 1934—1936 рр., виробництво гірничодобувної та пере-

³ Японська система просування по службі працівника в порядку його наближення до пенсії.

⁴ Комісія складалася з провідних японських економістів на чолі з професором Токійського університету Х. Арісавою і провела понад 40 робочих засідань.

Рис. 1. Інфляція в Японії у період 1945—1951 рр. (1934—1936 рр. = 1). Динаміку всіх цін наведено для міста Токіо
Джерело: адаптовано автором за: (Uchino, 1983, р. 27).

робної промисловості в 1946 календарному році становило лише 31 %, виробництво сталі — 10 %, текстилю — 7 %, сільськогосподарське виробництво — 79 %, а в 1945 г. — 60 % від середнього аналогічного показника в 1934—1936 рр. (Uchino, 1983, р. 16). На початок 1946 р. реальна зарплата японських робітників дорівнювала 13 % довоєнного рівня. Кількість безробітних сягнула 10 млн осіб (Ohno, 2017, р. 119), при цьому ситуація з працевлаштуванням погіршилася через репатріацію японців з колишніх колоній і окупованих територій (передусім, з Кореї, Маньчжурії і Тайваню).

Протягом наступних декількох років економічна ситуація покращувалася дуже повільно. Так, у 1948 р. обсяг промислового виробництва в Японії був удвічі меншим, ніж у 1937 р., тоді як у Західній Німеччині та Італії він уже майже дорівнював довоєнному рівню (Кузнецов, Навлицкая, Сырицын, 1988, с. 294—295). Загрозливих розмірів набула інфляція. На початок 1949 р. оптові й споживчі ціни перевищували рівні довоєнного періоду (1934—1936 рр.) майже у 200 разів, а станом на середину 1945 р. — приблизно в 50 разів (Uchino, 1983, р. 27) (рис. 1). У 1946—1948 рр., у найважчі для Японії післявоєнні роки, за рахунок американської допомоги формувалося близько 40 % японського бюджету (Дружинин, 2003, с. 158).

Спочатку союзні держави були сповнені рішучості звести Японію до рівня аграрної економіки, у якій присутня лише легка промисловість, тому японському уряду знадобилося майже три роки наполегливих переговорів і неодноразових невдач, перш ніж у окупаційній політиці відбулися серйозні зміни.

«ЛІНІЯ ДОДЖА»

Наприкінці 1948 р. окупаційна політика США щодо Японії зазнала істотних змін, які пізніше дістали в Японії назву «зворотного курсу». Вони були спричинені загостренням протистояння між СРСР і США на міжнародній арені, перемогами китайських комуністів у громадянській війні, різким посиленням антикомуністичних тенденцій у глобальній політиці США. За задумом американської адміністрації, Японія мала стати передовою індустріальною країною, надійно захищеною від комуністичної експансії, такою собі східноазійською вітриною Pax Americana й опорою в реалізації на Далекому Сході глобальної зовнішньополітичної стратегії США.

Щоб досягти подвійної мети — економічно зміцнити Японію і не допустити до влади японських лівих шляхом приборкання інфляції, — окупаційна адміністрація запросила як консультанта з економічної політики детройтського банкіра Дж. Доджа. У лютому 1949 р. він прибув до Японії, щоб проаналізувати ситуацію, і 7 березня оголосив про свій план, відомий як «Лінія Доджа», яким рекомендував:

- 1) скоротити дефіцит і збалансувати державний бюджет для зниження інфляції;
- 2) ефективніше збирати податки;
- 3) ліквідувати створений у січні 1947 р. Банк фінансування реконструкції через економічну необґрунтованість його кредитної політики;
- 4) скоротити масштаби державного втручання в економіку;
- 5) установити фіксований обмінний курс 360 ієн за 1 дол., щоб зберегти ціни на японський експорт на низькому рівні й тим самим забезпечити його конкурентоспроможність на світових ринках;
- 6) використовувати для післявоєнної відбудови банківські кредити замість бюджетних коштів.

Цей проєкт був схвалений японським парламентом, інфляцію вдалось успішно взяти під контроль, а фіксований обмінний курс протримався до середини 1980-х років. Уряд почав надавати фінансову підтримку приватним комерційним банкам, яким ставилося в обов'язок кредитувати під власну відповідальність компанії з пріоритетних галузей промисловості.

У цьому контексті, на нашу думку, є проблематичним уподібнення «плану Доджа» (1949—1950 рр.) щодо макрофінансової стабілізації Японії до «плану Маршалла» щодо масштабної ресурсної допомоги в повоєнній відбудові й модернізації економіки Західної Європи, як це пропонують, наприклад, О. Бородіна і В. Ляшенко (2022, с. 126). На відміну від «плану Маршалла», «план Доджа» — це важливий, але не вирішальний, радше — інструментальний, етап повоєнної відбудови японської економіки, який не передбачав масштабної зовнішньої допомоги, а забезпечував, передусім, монетарні й податково-бюджетні передумови для внутрішніх інвестицій у докорінну реструктуризацію національної економіки. Що стосується пропонованої для відбудови української економіки лібералізації валютно-

го курсу (Бородіна, Ляшенко, 2022, с. 129), то вона суперечить як реальним заходам «плану Доджа», так і подальшій валютній політиці японських уряду і центробанку в ході повоєнної відбудови та модернізації національної економіки протягом наступних трьох десятиріч.

У 1951 р. міністр фінансів Японії Х. Ікеда, який згодом став прем'єр-міністром, курирував, після інтенсивних раундів узгоджень з американською стороною, створення Банку розвитку Японії для надання комплексних інвестиційних і кредитних послуг місцевим клієнтам, насамперед у сфері промислового виробництва та інфраструктурного розвитку, і Експортного банку Японії. Спочатку Експортний банк обмежувався фінансуванням експорту обладнання і технологій, але з початком Корейської війни Японія опинилася в розпалі буму попиту на закупівлі. У квітні 1952 р. обсяг операцій було розширено за рахунок включення фінансування імпорту, необхідного для розвитку та імпорту сировинних ресурсів, а назву змінено на Експортно-імпортний банк Японії. Таким чином, Японія зробила потужний крок до економічного відновлення як торговельна держава.

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Інституційні засади контролю японської економіки за допомогою фінансових інструментів сформували:

- 1) Закон про тимчасове регулювання грошових ставок, який підтримував політику штучно низьких процентних ставок;
- 2) Закон про контроль над іноземною валютою та зовнішньою торгівлею, який захистив Японію від міжнародних грошових потоків;
- 3) Закон про банківську діяльність, що запровадив потужний механізм спостереження і керівну владу над фінансовими установами;
- 4) стратегічні фінансові інституції (Індустріальний банк Японії, Японський банк розвитку, Японський експортно-імпортний банк та інші фінансові установи, афілійовані з урядом);
- 5) доктрина збалансованого бюджету, ухвалена і реалізована «Лінією Доджа».

Відповідно до Закону про тимчасове регулювання грошових ставок, уряд установив контрольовану процентну ставку на рівні, нижчому за точку рівноваги між попитом і пропозицією, що спричинило перевищення попиту над пропозицією. Проте, перш ніж такий контроль став цілком ефективним, було виконано низку необхідних вимог.

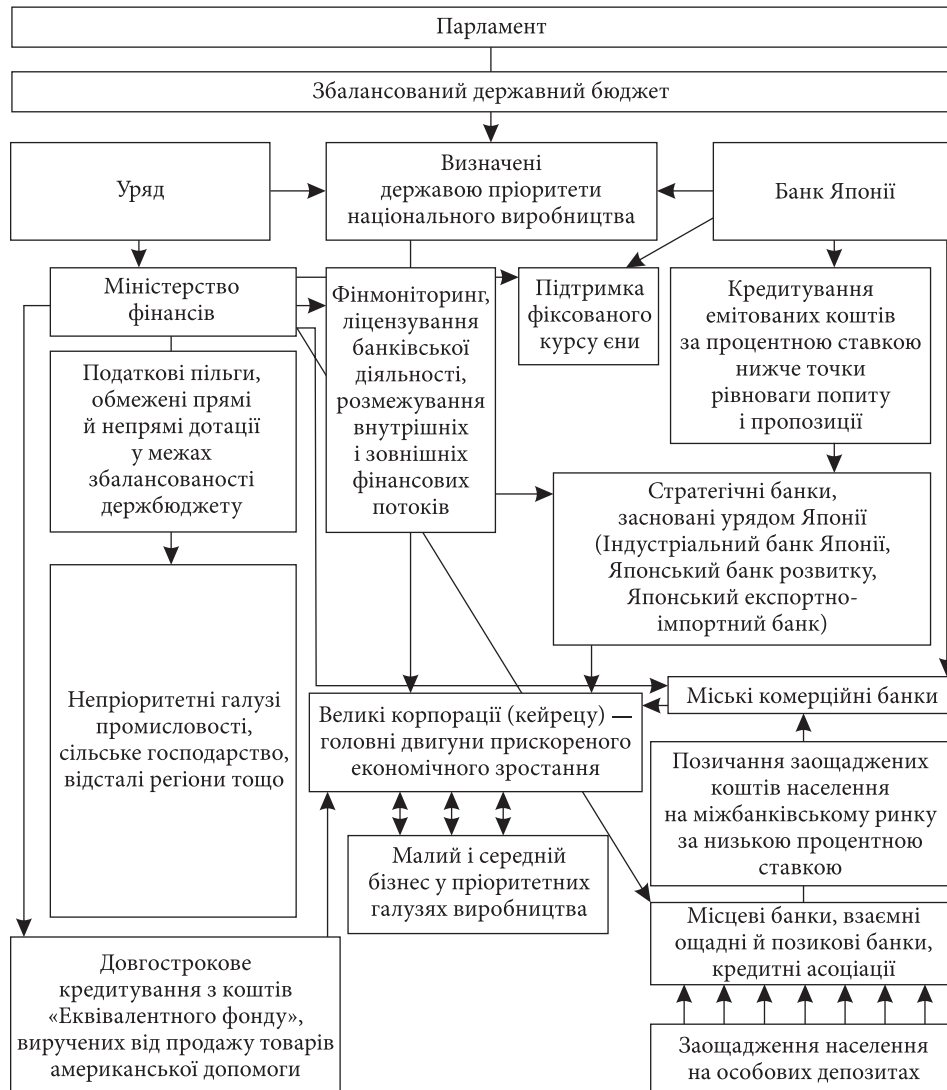
Фінансова система, закрита світові. Внутрішня фінансова структура була повністю відокремлена від зовнішнього фінансового сектору через положення про «неінтернаціоналізацію фінансів» відповідно до Закону про іноземну валюту та зовнішню торгівлю, ухваленого 1 грудня 1949 р. Контроль за конвертацією єни повністю ізолював внутрішні фі-

нанси від міжнародних. Це унеможливило «втечу» японських капіталів за кордон і створило надзвичайні труднощі для японських компаній, які намагалися залучити капітал на іноземних грошових ринках. Отже, Японія підтримувала внутрішню процентну ставку, далеку від міжнародної ставки, встановленої у Нью-Йорку і Лондоні, що давало змогу довільно розподіляти внутрішні кошти завдяки існуванню ізолюваного національного монетарного режиму (Sakakibara, Noguchi, 1988). Таким чином, Японія на шляху до свого «економічного дива» ефективно поєднувала політику експортної експансії з фінансовим ізоляціонізмом.

Забезпечення фінансування економічного зростання Банком Японії. Нові випуски банкнот у повоєнній Японії були насамперед результатом збільшення позик центральним банком у роки високого зростання. Це зумовлювалося тим, що японський уряд дотримувався політики збалансованого бюджету, при цьому після реформ, за «планом Доджа», урядові запозичення були надзвичайно обмеженими. Валюта зростання надходила через канали «Банк Японії — комерційні банки» у промисловість за кредитними ставками на штучно низькому рівні, що дозволяло уряду довільно розподіляти кошти на пріоритетні галузі (Sakakibara, Noguchi, 1988).

Збереження фінансової ієрархії. Політика низьких процентних ставок спричинила надходження коштів до міських банків і великих корпорацій і допомогла сформувати ієрархічний порядок у банківському секторі Японії. Якби не було такої процентної політики, менші банки, що працюють з регіональної бази — місцеві банки, взаємні ощадно-позичкові банки і кредитні асоціації, — вигідно позичали б свої кошти постійним клієнтам, більшість з яких були малими підприємствами. Натомість їм було заборонено в будь-який спосіб підвищувати процентну ставку понад визначену межу. Тому для них було неможливо надавати кредити малим підприємствам і фізичним особам з нижчою кредитоспроможністю. Оскільки у них було мало постійних клієнтів серед великих компаній, вони неминуче стикалися з надлишком коштів, який направляли в міські банки через міжбанківські ринки (Sakakibara, Noguchi, 1988). Іншими словами, урядова політика низьких процентних ставок дозволила спрямувати потік фінансів у міські банки й великі корпорації (рис. 2).

Щодо сектору заощаджень, то японці були позбавлені можливості отримати високу віддачу від своїх скромних накопичень через систему практично монопольного фінансування, закриту для простих вкладників. Це відповідало одній з ключових рекомендацій стратегічної доповіді «Основні проблеми реконструкції японської економіки», що ґрунтувалася на домінантній і традиційній для японського суспільства конфуціанській комунітарно-солідаристській системі цінностей: для успіху повоєнної відбудови «доведеться утвердити таке національне переконання, за яким усі японці не прагнуть яскравого споживацького життя, а задовольнятимуться мінімальними життєвими стандартами, споживати-

Рис. 2. Роль банківської системи Японії у реалізації державної політики економічного відновлення і зростання в першій половині 1950-х років
Джерело: побудовано автором.

муть консервативно і збільшуватимуть заощадження, відтак сприяючи відновленню економічної могутності й не шукаючи фінансової допомоги від зовнішнього світу для цілей споживання» (Okita, 1946, p. 88).

Натомість в Україні однією з ключових проблем банківської системи, яка, поза сумнівом, гальмуватиме направлення коштів із заощаджень населення на довгострокове кредитування процесу повоєнної відбудови національної економіки, є висока частка в структурі грошової маси коштів населення на депозитах до запитання, що і обумовлює гостру потребу в їх міграції на строкові депозитні рахунки. Ще більш фундамен-

тальним викликом під час повоєнного відновлення української економіки може виявитися неефективність державних банків⁵.

Стрімке економічне зростання Японії спочатку спричинило надзвичайно швидке підвищення рівня заробітної плати не лише для працівників великих корпорацій, а й для менших і самостійних підприємств, оскільки попит на робочу силу перевищував пропозицію. Крім того, було запропоновано компенсацію доходів відсталим секторам економіки через державні фінанси. Високі темпи економічного зростання викликали постійне збільшення податкових надходжень, частина яких розподілялася переважно у відсталих галузях промисловості, таких як сільське господарство, і слаборозвинутих регіонах.

Слід усвідомлювати, що сучасна банківська система Японії у результаті кардинальних реформ другої половини 1990-х років істотно відрізнялася від тієї, що була запроваджена в період післявоєнної відбудови економіки і стала одним з потужних драйверів «японського економічного дива». У результаті масштабної фінансової реформи, здійсненої протягом другої половини 1990-х років, японський фінансовий ринок було кардинально лібералізовано і в інституційно-правовому вимірі наближено до фінансових ринків США і Великої Британії. Зокрема, було проведено повну лібералізацію транскордонних валютних операцій, запроваджено нові інвестиційні трасти і позабіржовий продаж інвестиційних трастів банками та іншими фінансовими установами, лібералізовано операції з похідними цінними паперами. Нові закони сприяли входженню банків, компаній з цінних паперів і страхових компаній у бізнес один одного. Реалізовано перехід від системи ліцензування до системи реєстрації для компаній з цінними паперами, лібералізацію транскордонного руху капіталу, повністю лібералізовано ставки брокерських комісій і біржових страхових премій, створено багато нових компаній з цінних паперів, у тому числі іноземних (Hoshi, Kashyap, 2004). У результаті ринки цінних паперів, подібно до США і Великої Британії, фактично стали центральними для корпоративних фінансів і управління.

Як обґрунтовано зазначають Т. Хоші й А. Каш'яп (Hoshi, Kashyap, 2004), успішна ера банківського домінування в післявоєнній Японії значною мірою завершилася в основному завдяки тому, що дерегуляція піддала банки конкуренції з боку ринків капіталу та іноземних конкурентів. Як наслідок, банки були вимушені скорочувати сферу своєї діяльності, оскільки домогосподарства змінювали свої моделі заощаджень, більше вкладаючи в цінні папери, а банківські клієнти мігрували до нових джерел фінансування.

⁵ Спільне засідання НІСД та ГО «Клуб банкірів» з теми «Євроінтеграційні пріоритети України в контексті сучасних викликів для Європи та світу». *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. 03 жов. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/spilne-zasidannya-nisd-ta-ho-klub-bankiriv-z-temy-yevrointehratsiyni-priorityty> (дата звернення: 23.10.2023).

Утім, безпрецедентна за своїм розмахом фінансова реформа не змогла вивести Японію із стану економічної стагнації, яка триває вже близько чотирьох останніх десятиріч. Важливим фактором, що зумовив таку ситуацію в японській економіці, є глибока демографічна криза, викликана старінням і абсолютним скороченням населення, яке зменшилося зі 128 млн осіб у 2010 р. до 124,3 млн станом на 1 травня 2023 р. При цьому 29,1 % населення було старшим за 65 років⁶, тобто за всіма критеріями досягло пенсійного віку. Прогнози показують, що чисельність населення продовжить падати — потенційно до рівня нижче 100 млн осіб до середини XXI ст.⁷ Проте навіть за цих умов імміграційна політика Японії, на відміну від Північної Америки і ЄС, була й залишається суворо обмежувальною.

Безпрецедентне збільшення тривалості життя і, як наслідок, старіння населення викликали збільшення особистих пенсійних накопичень. При цьому обумовлений традиційною японською ощадливістю відкладений споживчий попит призвів до стійких дефляційних процесів, які, у свою чергу, спричинили скорочення попиту на запозичення та інвестиційної активності (Liu, Westelius, 2016)⁸. Банк Японії разом з урядом намагався усунути дефляцію за рахунок зниження процентних ставок і «кількісного пом'якшення», але не зміг генерувати стійке монетарне зростання, і дефляція зберігалася. Брак інституційної координації монетарної та макроекономічної політики, зокрема занепокоєння щодо потенційних порушень інституційної незалежності, обумовили недостатню порівняно з першими повоєнними десятиріччями рішучість державної нормативно-регулятивної політики щодо банківського сектору (Westelius, 2020). У поєднанні з високим рівнем державного боргу і накопиченими проблемами, пов'язаними з корпоративним управлінням, усе це обумовило економічний феномен затяжної «японської хвороби» (тривалого поєднання низького економічного зростання з дефляцією або низькою інфляцією), дослідження причинності якої є предметом подальших наукових дискусій⁹. Утім, надто низький вплив політики девальвації єни на інфляцію, особливо характерний для періоду другого прем'єрства Сіндзо Абе (2012—2020 рр.), засвідчує, що величезні приватні заощадження (як домогосподарств, так і підприємств) в умовах прогресуючого старіння населення і суворої імміграційної політики залишаються головною проблемою японської економіки.

⁶ Population Estimates by Age (Five-Year Groups) and Sex. Monthly Report. Portal Site of Official Statistics of Japan. May 1, 2023 (Final estimates). *Statistics Bureau of Japan*. URL: <https://www.stat.go.jp/english/data/jinsui/tsuki/index.html> (дата звернення: 27.10.2023).

⁷ Sim W. Tokyo gets more crowded as Japan hollows out. *The Straits Times*. 2019. Jul 10. URL: <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/tokyo-gets-more-crowded-as-japan-hollows-out> (дата звернення: 25.10.2023).

⁸ Tashiro T. Weak yen reveals Japan's fundamental challenges. *East Asia Forum*. 2022. Nov 09. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2022/11/09/weak-yen-reveals-japans-fundamental-challenges/> (дата звернення: 28.10.2023).

⁹ Is the World at Risk of the "Japanese Disease"? *The International Economy*. Summer 2017. 15 p. URL: http://www.international-economy.com/TIE_Su17_JapanDiseaseSymp.pdf

ВИСНОВКИ

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що виділення коштів на пріоритетні капіталомісткі галузі японського виробництва стало можливим завдяки наявності дуже суворого, системного і цілеспрямованого фінансового контролю з боку держави. З інституційної точки зору саме цей контроль, наближений до режиму воєнного часу, відіграв ключову роль у розвитку експортоорієнтованої важкої промисловості, що забезпечила «жили та м'язи» стрімкого економічного зростання Японії протягом 1960—1980-х років. Основними учасниками побудови фінансового механізму післявоєнної Японії були великі корпорації головних галузей промисловості, які слугували двигунами швидкого економічного зростання, фінансові установи, через які направлялися грошові потоки, і міністерство фінансів, яке виступало опікуном фінансової ієрархії.

Досягнута через багаторівневі банківські механізми непрямого кредитування за низькою процентною ставкою синергія балансу між високим рівнем особистих заощаджень японських сімей і значними темпами інвестування приватними промисловими підприємцями в будівництво заводів і обладнання на базі передових технологій стала іншим визначальним чинником успіху повоєнної відбудови Японії. Проте слід усвідомлювати, що передумовами цього були практично повне відокремлення внутрішньої фінансової системи від міжнародних фінансових структур, жорстка довгострокова фіксація обмінного курсу єни, повна відмова уряду від випуску урядових боргових зобов'язань, жорстка функціонально-статусна ієрархія банків та інших кредитно-фінансових установ, заборона комерційним банкам проводити емісію, розміщувати цінні папери нефінансових корпорацій і виконувати трастові операції, мінімальні ставки за депозитами населення.

Досвід відновлення банківської системи Японії після Другої світової війни показав, що ефективність макроекономічної, зокрема кредитно-фінансової, політики держави істотною мірою зумовлено успіхом вбудовування ціннісних мотивацій суб'єктів у інституційне та інформаційне середовище розвитку національної економіки, що пережила руйнівні шоки повномасштабної війни. Японському уряду тих часів вдалося: досягти синергетичного ефекту від поєднання традиційних патріотичних і комунітарно-солідаристських цінностей японського суспільства з економічною демократизацією; трансформувати стару, напівфеодално-кланову систему організації банківської і промислової діяльності в якісно нову економічну систему, засновану на прогресивному менеджменті, капіталістичній ринковій конкуренції та інноваціях; спрямувати обмежені фінансові ресурси банків і населення на довгострокове інвестування інтенсивного зростання в пріоритетних, експортоорієнтованих галузях промислового виробництва. У перспективі двох повоєнних десятиріч це забезпечило «економічне диво» з безпрецедентними для Японії і тогочасного світу зростанням доходів, підвищенням рівня життя і покращенням його якості для широких верств населення.

Отже, є всі підстави вважати японський досвід повоєнного відновлення банківської системи релевантним для використання в процесі повоєнної економічної реконструкції України. Передусім це стосується інституційних і нормативно-регулятивних механізмів єдиної державної політики щодо спрямування банківських депозитів населення й бізнесу на пріоритетні цілі повоєнної відбудови виробництва і довгострокового економічного зростання. У цьому контексті, на нашу думку, доцільно заохочувати впровадження в Україні саме комунітарно-солідаристської ціннісної моделі відбудови й розвитку економіки, притаманної Японії та іншим економічно розвинутим країнам і суспільствам конфуціанської традиції, таким як Південна Корея, Сінгапур і Тайвань.

Статтю підготовлено в межах виконання НДП ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» «Геоелектричне позиціонування України у сучасному світі» (державний реєстраційний № 3.1.7.136).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York, Free Press. 457 p.
- Sugihara, K. (2003). The East Asian Path of Economic Development: A Long-Term Perspective. In: *The Resurgence of East Asia: 500, 150 and 50 Years Perspectives*. Arrighi, G., Hamashita, T., Seldon, M. (Eds.). London, New York, Routledge. 368 p. P. 78-123.
- Sakakibara, E., Noguchi, Yu. (1988). Organization for Economic Reconstruction. In: *Inside the Japanese System. Readings on Contemporary Society and Political Economy*. Okimoto, D., Rohlen, Th. (Eds.). California, Stanford University Press. 286 p. P. 43-54.
- Morishima, M. (1988). Confucianism as a Basis for Capitalism. In: *Inside the Japanese System. Readings on Contemporary Society and Political Economy*. Okimoto, D., Rohlen, Th. (Eds.). California, Stanford University Press. 286 p. P. 36-38.
- Ohno, K. (2006). *The Economic Development of Japan: The Path Travelled by Japan as a Developing Country*. Tokyo, GRIPS Development Forum; National Graduate Institute for Policy Studies. 244 p.
- Takahashi, R. (2022). The origins of income equality with a small government in Japan: An analysis of the formation of Japanese-style income policy in 1975. *Contemporary Japan*. Nov 01. <https://doi.org/10.1080/18692729.2022.2137757>
- Allen, G. (1958). *Japan's economic recovery*. London, Oxford University Press. xi, 215 p.
- Uchino, T. (1983). *Japan's Postwar Economy: An Insider's View of Its History and Its Future*. Tokyo, New York, San Francisco, Kodansha International Ltd. 286 p.
- Hoshi, T., Kashyap, A. (2004). *Corporate Financing and Governance in Japan: The Road to the Future*. Cambridge, MA, The MIT Press. 378 p.
- Іванов, С. (2019). Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 62. 1(686). 75-89. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.01.075>
- Бородіна, О., Ляшенко, В. (2022). Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. *Вісник економічної науки України*. № 1(42). С. 121—134. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)
- Bartelme, D., Costinot, A., Donaldson, D., Rodriguez-Clare, A. (2021). The Textbook Case for Industrial Policy: Theory Meets Data. *MIT Economics Working Paper. November*. 92 p. URL: <https://dave-donaldson.com/wp-content/uploads/BCDR.pdf>

- Clayton, J. (1985). *The Years of MacArthur*. Vol. III. Triumph and Disaster 1945-1964. Boston, Houghton Mifflin. 864 p.
- Addicott, D. (2017). The Rise and Fall of the Zaibatsu: Japan's Industrial and Economic Modernization. *Global Tides*. Vol. 11. Article 5. 16 p. URL: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/globaltides/vol11/iss1/5>
- Okita, S. (Compiler) (1990). *Postwar Reconstruction of the Japanese Economy*. Ed. by the Special Survey Committee, Ministry of Foreign Affairs, Japan (September 1946). Tokyo, University of Tokyo Press (reprinted). xxix, 194 p.
- Ohno, K. (2017). *The History of Japanese Economic Development*. London, Routledge. 218 p. <https://doi.org/10.4324/9781315444048>
- Кузнецов, Ю., Навлицкая, Г., Сырицын, И. (1988). *История Японии*. М., Высшая школа. 431 с.
- Дружинин, Н. (2003). *Япония: экономическое чудо*. СПб., Питер. 272 с.
- Liu, Y., Westelius, N. (2016). The Impact of Demographics on Productivity and Inflation in Japan. *IMF Working Paper*. No. 16/237. 18 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16237.pdf>
- Westelius, N. (2020). Twenty Years of Unconventional Monetary Policies: Lessons and Way Forward for the Bank of Japan. *IMF Working Paper*. No. 2020/226. 28 p. <https://doi.org/10.5089/9781513560359.001>

Надійшла 06.11.2023

Прорецензована 29.11.2024

Доопрацьована 25.12.2023

Підписана до друку 09.01.2024

REFERENCES

- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York, Free Press. 457 p.
- Sugihara, K. (2003). The East Asian Path of Economic Development: A Long-Term Perspective. In: *The Resurgence of East Asia: 500, 150 and 50 Years Perspectives*. Arrighi, G., Hamashita, T., Seldon, M. (Eds.). London, New York, Routledge. 368 p. P. 78-123.
- Sakakibara, E., Noguchi, Yu. (1988). Organization for Economic Reconstruction. In: *Inside the Japanese System. Readings on Contemporary Society and Political Economy*. Okimoto, D., Rohlen, Th. (Eds.). California, Stanford University Press. 286 p. P. 43-54.
- Morishima, M. (1988). Confucianism as a Basis for Capitalism. In: *Inside the Japanese System. Readings on Contemporary Society and Political Economy*. Okimoto, D., Rohlen, Th. (Eds.). California, Stanford University Press. 286 p. P. 36-38.
- Ohno, K. (2006). *The Economic Development of Japan: The Path Travelled by Japan as a Developing Country*. Tokyo, GRIPS Development Forum; National Graduate Institute for Policy Studies. 244 p.
- Takahashi, R. (2022). The origins of income equality with a small government in Japan: An analysis of the formation of Japanese-style income policy in 1975. *Contemporary Japan*, Nov 01. <https://doi.org/10.1080/18692729.2022.2137757>
- Allen, G. (1958). *Japan's economic recovery*. London, Oxford University Press. xi, 215 p.
- Uchino, T. (1983). *Japan's Postwar Economy: An Insider's View of Its History and Its Future*. Tokyo, New York, San Francisco, Kodansha International Ltd. 286 p.
- Hoshi, T., Kashyap, A. (2004). *Corporate Financing and Governance in Japan: The Road to the Future*. Cambridge, MA, The MIT Press. 378 p.

- Ivanov, S. (2019). Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: Ukraine's opportunities that have not lost yet. *Economy of Ukraine*. 62. 1(686). 75-89. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.01.075> [in Ukrainian].
- Borodina, O., Lyashenko, V. (2022). Post-War Economic Recovery: World Experience and Attempt to Adapt it for Ukraine. *Herald of the Economic Sciences of Ukraine*, No. 1(42), pp. 121-134. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134) [in Ukrainian].
- Bartelme, D., Costinot, A., Donaldson, D., Rodriguez-Clare, A. (2021). The Textbook Case for Industrial Policy: Theory Meets Data. *MIT Economics Working Paper*. November. 92 p. URL: <https://dave-donaldson.com/wp-content/uploads/BCDR.pdf>
- Clayton, J. (1985). The Years of MacArthur. Vol. III. Triumph and Disaster 1945-1964. Boston, Houghton Mifflin. 864 p.
- Addicott, D. (2017). The Rise and Fall of the Zaibatsu: Japan's Industrial and Economic Modernization. *Global Tides*. Vol. 11. Article 5. 16 p. URL: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/globaltides/vol11/iss1/5>
- Okita, S. (Compiler) (1990). Postwar Reconstruction of the Japanese Economy. Ed. by the Special Survey Committee, Ministry of Foreign Affairs, Japan (September 1946). Tokyo, University of Tokyo Press (reprinted). xxix, 194 p.
- Ohno, K. (2017). The History of Japanese Economic Development. London, Routledge. 218 p. <https://doi.org/10.4324/9781315444048>
- Kuznetsov, Yu., Navlitskaya, G., Syritysyn, I. (1988). The history of Japan. M. 431 p. [in Russian].
- Druzhynin, N. (2003). Japan: an economic miracle. S-Pt. 272 p. [in Russian].
- Liu, Y., Westelius, N. (2016). The Impact of Demographics on Productivity and Inflation in Japan. *IMF Working Paper*. No. 16/237. 18 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16237.pdf>
- Westelius, N. (2020). Twenty Years of Unconventional Monetary Policies: Lessons and Way Forward for the Bank of Japan. *IMF Working Paper*. No. 2020/226. 28 p. <https://doi.org/10.5089/9781513560359.001>

Received on November 6, 2023

Reviewed on November 29, 2023

Revised on December 25, 2023

Signed for printing on January 9, 2024

Igor Piliaiev, Dr. Sci. (Political Science), PhD (Econ.), Prof.,
Leading Research Fellow of the Sector for International Financial Studies
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

THE ROLE OF BANKS IN JAPAN'S ECONOMIC RECOVERY AFTER WORLD WAR II

In the context of attracting the potential of the banking sector for the post-war reconstruction of Ukrainian economy, a comprehensive analysis of the role of banks in Japan's economic recovery was carried out, key factors, agents and institutional and financial instruments that ensured the success of this process were identified. The prerequisites for the successful post-war reconstruction of the Japanese economy were: almost complete separation of domestic financial system from international financial institutions; strict long-term fixing of the yen exchange rate, foreign exchange and financial control by the

state; balancing the state budget; complete refusal of the government to issue government bonds; rigid functional and status hierarchy of banks and other credit and financial institutions; prohibiting commercial banks from issuing and from placing securities of non-financial corporations and performing trust operations; introduction of minimum interest rates for household deposits. All this ensured the channeling of limited financial resources of government-affiliated strategic banks, commercial banks and savings financial institutions into investment in priority, export-oriented sectors of industrial production.

The role of Confucian communitarian-solidarist values in ensuring the success of the government's strategic bid to deliberately limit current consumption by the population and direct household savings through banking channels toward the goals of innovative economic growth is revealed. It is shown that the main agents of financial mechanism construction in post-war Japan were large corporations from the main industries, financial institutions through which money flows were channeled, and the Ministry of Finance that acted as the guardian of the financial hierarchy.

In this context, it is proposed to encourage in Ukraine the introduction of the communitarian-solidarist value model of economic reconstruction and development, characteristic of Japan and other Confucian-tradition economically developed countries and societies, such as South Korea, Singapore, and Taiwan.

Keywords: *post-war economic reconstruction; Japan's banking system; strategic banks; Confucian values; keiretsu; "the Dodge Plan"; production prioritization.*